

Dr hab. Agnieszka Zduniak, prof. ucz.

Olsztyn, 7.04.2026

Instytut Nauk Socjologicznych

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

e-mail: a.zduniak@uksw.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agaty Zielińskiej

**„Nowe media a kompetencje komunikacyjne i uczestnictwo w kulturze młodzieży
pracującej. Studium socjologiczne w perspektywie porównawczej”
napisanej pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Wojciecha Świątkiewicza**

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska porusza ważne zagadnienie uczestnictwa młodzieży pracującej w kulturze, której istotnym składnikiem stały się nowe media. Autorka analizuje tę problematykę z perspektywy kilku subdyscyplin socjologicznych, m.in. socjologii kultury, socjologii komunikacji oraz socjologii zmian społecznych. Za punkt wyjścia i jednocześnie punkt odniesienia swoich rozważań przyjmuje dzieło Zbigniewa Bokszańskiego „Młodzi robotnicy a awans kulturalny” z 1976 roku. Zgodnie z deklaracją Autorki, rozprawa ma mieć charakter porównawczy i stanowić próbę ponownej operacjonalizacji pojęcia awansu kulturalnego w warunkach nowoczesnego społeczeństwa, w którym coraz większą rolę odgrywają nowe technologie cyfrowe, algorytmy oraz media społecznościowe.

Praca jest dość obszerna, liczy 203 strony, w tym rozdziały teoretyczne, metodologiczne oraz przedstawiające analizę i interpretację badań własnych, bibliografię oraz aneksy. Wybór tematu należy uznać za trafny, ponieważ obejmuje kwestie ważne i aktualne z perspektywy współczesnych przemian społecznych, umożliwiając lepsze ich zrozumienie. Kultura współczesnego społeczeństwa niewątpliwie ulega przemianom szybszym i gwałtowniejszym niż miało to miejsce w minionych okresach historycznych; przemiany te na nowo definiują jej pojęcie i w sposób diametralny zmieniają formy tego, co przyjęło się rozumieć pod pojęciem „uczestnictwa w kulturze”. Autorka, opierając się na współczesnych diagnozach socjologicznych oraz badaniach własnych, podejmuje próbę wyznaczenia kierunków tych przemian i w tym kontekście określenia na nowo tego, co w dzisiejszych czasach można rozumieć pod pojęciem uczestnictwa w kulturze oraz awansu kulturalnego. Zamysł pracy jest więc ambitny, co należy uznać za niewątpliwą wartość dysertacji, jednak

sposób jego naukowego opracowania budzi pewne wątpliwości, które zostaną szczegółowo przedstawione w dalszej części recenzji.

1. Ocena oryginalności i wkładu w rozwój dyscypliny

Recenzowana dysertacja zawiera elementy, które można uznać za oryginalny wkład autorski w rozwój socjologii jako nauki o zjawiskach i procesach zachodzących w zbiorowościach społecznych. Kluczowym w tym kontekście motywem, będącym rozwiązaniem wykraczającym poza kompilację wcześniej już rozwijanych przez innych badaczy zagadnień, jest pomysł zestawienia klasycznego problemu awansu kulturalnego z realiami współczesnej kultury cyfrowej. Dokonuje się to w interesujący sposób, mianowicie przez przyjęcie założenia, że skoro ze względu na zmieniające się formy przekazu treści kulturowych pytanie o uczestnictwo w kulturze nie może już być formułowane w ten sam sposób co w latach 70. XX wieku, to uprawnione jest badanie tegoż uczestnictwa nie tylko na podstawie innego rodzaju praktyk, ale także w odniesieniu do respondentów o częściowo odmiennych cechach społeczno-demograficznych.

Jest to założenie nowatorskie, choć nieco ryzykowne. Zasygnalizowana w tytule rozprawy perspektywa porównawcza byłaby najłatwiejsza do stworzenia poprzez kontynuację dawnej kategorii badawczej, jednak Autorka słusznie zauważa, że opisywana przez Bokszańskiego zbiorowość młodych robotników nie pełni już, we współczesnych warunkach społeczno-kulturowych, tej samej roli co w okresie przed przełomem ustrojowym w Polsce. Idąc zatem tropem funkcjonalnej analogii pomiędzy grupami żyjącymi w odmiennych warunkach strukturalnych, ekonomicznych i edukacyjnych, przyjmuje założenie, że współczesny odpowiednik młodych robotników z lat 70. stanowią obecnie młodzi pracownicy umysłowi. Taki pomysł wymaga oczywiście uzasadnienia. W recenzowanej pracy zostaje ono przedstawione, choć w sposób nie do końca przekonujący.

Autorka nie tworzy własnej, spójnej koncepcji teoretycznej, lecz raczej dokonuje reinterpretacji istniejących już w literaturze przedmiotu ujęć dotyczących takich kwestii jak kapitał kulturowy, kompetencje komunikacyjne, przemiany strukturalne, społeczeństwo Sieci itp. Stąd też można stwierdzić, że rozprawa zawiera samodzielny wkład autorski i cechuje się pewnym stopniem oryginalności, choć jego zakres nie powinien być przeceniany. Na pewno jednak stanowi ona interesującą próbę aktualizacji klasycznego problemu socjologicznego.

2. Ocena teoretycznych podstaw pracy oraz przywołanej literatury

Recenzowana monografia opiera się na obszernej części teoretycznej, w której Autorka odwołuje się zarówno do klasycznych ujęć socjologicznych (Znaniiecki, Chałasiński, Szczepański, Sorokin, Bourdieu, van Dijk, Bokszański etc.), jak i nowszych ujęć problematyki ruchliwości społecznej, kultury nowoczesnej, nowych mediów i komunikacji społecznej. Świadczy to o dobrej orientacji w literaturze przedmiotu i znajomości podstawowych punktów odniesienia przydatnych w analizie podjętej problematyki. Obszerność wywodu świadczy dobrze o pracowitości Autorki; widoczne jest to, że stara się ona przedstawić omawiane kwestie w możliwie rozległym kontekście i nie pominąć niczego, co mogłoby być istotne dla prowadzonej analizy.

Jednakże ta obszerność stanowi także pewną słabość części teoretycznej rozprawy. Autorka porusza bowiem bardzo wiele zagadnień: kwestie ruchliwości społecznej, kompetencji medialnych i językowych, wpływu mediów społecznościowych na grupy społeczne, chaosu informacyjnego w dobie sztucznej inteligencji, recepcji kultury, kwestii etycznych związanych z działaniem algorytmów itp. Niektóre z nich mają oczywisty związek z tematyką pracy, inne jednak wydają się dodane nieco na siłę. To osłabia spójność wywodu, raczej rozprasza czytelnika niż pogłębia zrozumienie tez stawianych przez Autorkę. Zdecydowanie nie wszystkie wątki zostały w równym i przekonującym stopniu podporządkowane głównemu problemowi pracy; niektóre akapity mają przez to charakter bardziej eseistyczny niż naukowo-analityczny. Od rozprawy doktorskiej można by oczekiwać większej selektywności i bardziej konsekwentnej argumentacji.

Jeśli chodzi o aparat pojęciowy, którym posługuje się Autorka, to większość przywoływanych przez nią kategorii jest rzeczywiście dobrze ugruntowana w literaturze przedmiotu, jednak pojawiają się również określenia o eseistycznym charakterze, niedostatecznie zdefiniowane naukowo („homo digitalis”, „phono sapiens”, „cyfrowa jaskinia” itp.) Można zauważyć, że miejscami są one używane na równi z jednoznacznie naukowymi terminami, a nie tylko w funkcji ilustracyjno-retorycznej, co także przekłada się na niedostateczną precyzję wywodu. Co więcej, znajduje to też niekiedy swoje odzwierciedlenie w języku, którym posługuje się Autorka; szczególnie w sekcjach poświęconych sztucznej inteligencji oraz mediom społecznościowym zdarza jej się odchodzić od precyzyjnego języka naukowego w stronę tonu wartościującego i formułować sądy nie tyle diagnostyczne, co raczej oceniające, niezbyt wyważone, czego w pracy naukowej tego typu należałoby raczej unikać.



Bibliografia pracy jest obszerna, zawiera klasyczne i nowsze teksty naukowe, a także raporty z badań oraz materiały internetowe. Podczas gdy w przypadku tekstów naukowych i raportów trudno dopatrzeć się uchybień, to materiały internetowe zostały potraktowane w sposób niewystarczająco krytyczny. Niektóre z nich to teksty raczej publicystyczne niż naukowe. Takie źródła nie pojawiają się często, ale warto zwrócić uwagę na potrzebę większej selektywności i hierarchizacji źródeł, w szczególności zaś wyraźnego oznaczenia statusu tych, których nie da się zaliczyć do literatury naukowej.

3. Ocena metodologii badań

Z perspektywy kryteriów recenzyjnych przyjęta metodologia badań charakteryzuje się adekwatnością doboru metod i transparentnością procedury badawczej, a także wystarczającą spójnością między postawionymi przez Autorkę pytaniami badawczymi a sposobem analizy pozyskanych danych. Na uwagę zasługuje ciekawy pomysł zestawienia kategorii młodych robotników z lat 70. XX wieku ze współczesną kategorią młodych pracowników umysłowych. Przez to właśnie nie można tu mówić o typowej perspektywie porównawczej, jak sugerowałby tytuł pracy. Zestawienie wydaje się usprawiedliwione, jeśli za jego podstawę przyjąć kryterium funkcjonalne, na co zdecydowała się Autorka. Natomiast nie jest to na pewno porównanie w sensie ścisłym, a raczej analiza inspirowana dawnym badaniem, co być może warto byłoby zaznaczyć w tytule pracy.

Zbiorowości będące przedmiotem porównania funkcjonują w odmiennych warunkach kulturowych, ustrojowych, edukacyjnych i technologicznych. Nie jest to bynajmniej argument przemawiający przeciwko ich zestawianiu – przeciwnie: uważam to właśnie za trafne uzasadnienie doboru do badań zbiorowości o odmiennych parametrach społeczno-demograficznych, która jednak w społeczeństwie współczesnym pełni funkcję w jakimś stopniu porównywalną z młodymi robotnikami sprzed 50 lat. Jednak operacjonalizacja tego zamysłu dokonuje się w pracy w nie do końca przekonujący sposób i rodzi szereg pytań, na które Autorce udało się częściowo, jednakże nie w pełni, odpowiedzieć. Należy zgodzić się z podnoszonym przez nią argumentem, że młodzi pracownicy umysłowi stanowią obecnie kategorię, na której można obserwować mechanizmy awansu zawodowego i kulturalnego, a także różnych form integracji, zmiany stylów życia oraz uczestnictwa w kulturze. Obie grupy: wcześniej robotnicy, obecnie pracownicy umysłowi, przechodzą przez ważny etap życiowy i podejmują wysiłki w kierunku budowania swojej pozycji społecznej. Obie uczestniczą w

procesie budowania kariery, nabywania kompetencji (tu Autorka szczególnie akcentuje kompetencje komunikacyjne), wreszcie określają swoje aspiracje i podejmują wysiłki w kierunku ich realizacji. Taka analogia funkcjonalna może być podstawą do porównań interesujących intelektualnie i badawczo.

Inne jednak cechy porównywanych kategorii wskazują jednak na to, że są one nie do końca ekwiwalentne zarówno w sensie strukturalnym, jak i kulturowym. Tutaj szczególne wątpliwości budzi rozumienie pojęcia awansu społecznego i kulturalnego młodych pracowników umysłowych, które Autorka zaczerpnęła wprawdzie z klasycznych ujęć socjologicznych, jednak używa go (czy do końca świadomie?) w dużo szerszym znaczeniu. Kategoria awansu w klasycznych ujęciach była wyraźnie zoperacjonalizowana i mierzalna; dotyczyła przemieszczania się w obrębie struktury społecznej między środowiskiem pochodzenia a środowiskiem, do którego się aspiruje, co łączyło się ze zmianami w obrębie wzorów kulturowych oraz zmianą form uczestnictwa w kulturze symbolicznej. Natomiast w przedstawionej rozprawie pojęcie awansu zostaje znacząco rozszerzone.

Z jednej strony można to uznać za walor analizy: jest to bowiem ujęcie wielowymiarowe, niewątpliwie bardziej adekwatne do współczesnych warunków społecznych, uwzględniające zarówno pozycję zawodową, jak i kompetencje komunikacyjne, style życia, formy partycypacji w kulturze czy wreszcie kompetencje cyfrowe. Z drugiej strony jednakże tak definiowany awans staje się pojęciem niezwykle szerokim – tak szerokim, że odbiera mu to część ostrości analitycznej, i jednocześnie osłabiona zostaje jego rola jako kryterium porównania. Autorka, co trzeba przyznać, zwraca na to uwagę, jednak nie podejmuje próby bardziej precyzyjnego uporządkowania pojęciowego. Awans nie jest zresztą jedynym pojęciem, którym Autorka posługuje się w pracy, a które warto byłoby definicyjnie dopracować, niejako „przełożyć” z rozumienia historycznego na współczesne. Podobnego wysiłku definicyjnego wymagałby choćby takie pojęcia jak kultura, uczestnictwo czy kompetencje komunikacyjne. Są one zrozumiałe, ale bardziej w sensie kontekstowym niż *stricte* definicyjnym.

Z tych właśnie przyczyn warto byłoby, być może, nieco inaczej określić zasady zestawiania porównywanych kategorii. Zbyt daleko idącą wydaje się teza, że współcześni młodzi pracownicy umysłowi są odpowiednikiem młodych robotników opisywanych przez Bokszańskiego. Stanowią oni raczej zbiorowość umożliwiającą postawienie na nowo pytań o relacje między awansem, uczestnictwem w kulturze i pracą zawodową, i w takim właśnie charakterze występują w przeprowadzonych przez Autorkę badaniach.

4. Ocena wyników przeprowadzonych badań

Część analityczna pracy jest poznawczo interesująca. Do istotnych wniosków należałoby zaliczyć tezy, że awans zawodowy we współczesnym społeczeństwie nie ma bezpośredniego przełożenia na awans kulturalny, że formy uczestnictwa w kulturze mają charakter silnie zindywidualizowany i są w coraz większym stopniu zależne od kompetencji komunikacyjnych i cyfrowych, wśród których szczególną rolę odgrywają umiejętność selekcjonowania treści oraz ich krytycznego odbioru w świecie cyfrowym. Są to wnioski istotne poznawczo i przyczyniające się do lepszego rozumienia mechanizmów współczesnych przemian kulturowych. Sformułowane tezy są na ogół dobrze podbudowane materiałem empirycznym. Autorka wskazuje także na trudności z przeniesieniem dawnego schematu badania na współczesność, ma świadomość ograniczeń badania oraz ich wpływu na zakres niektórych formułowanych tez. W niektórych miejscach jednakże formułuje zbyt szerokie uogólnienia, co nieco narusza proporcje między materiałem empirycznym a zakresem konkluzji dotyczących funkcjonowania współczesnego społeczeństwa czy młodego pokolenia. W dysertacji doktorskiej warto byłoby nieco wyraźniej odgraniczyć wnioski z danych od ich socjologicznych interpretacji.

5. Ocena struktury pracy, języka i strony formalnej

Struktura pracy jest prawidłowa. Część teoretyczna, metodologiczna i empiryczna następują po sobie w logicznej kolejności. Przejścia między rozdziałami i podrozdziałami są płynne i wynikają z logiki argumentacji. Pod tym względem nie dostrzegam jakichś istotnych uchybień.

Zdecydowanie jednak najsłabszą stroną dysertacji pozostaje jej warstwa językowa i redakcyjna. O ile praca nie budzi większych zastrzeżeń merytorycznych, to pod względem językowym i technicznym została opracowana wyjątkowo niestarannie. W tekście występują bardzo liczne potknięcia językowe. Zaliczyć do nich należy: błędy ortograficzne, literówki (nawet w spisie treści), bardzo liczne błędy gramatyczne i składniowe. Pojawiają się np. zdania, w których nie ma orzeczenia lub sprawiające wrażenie niedokończonych, niezręczne sformułowania, usterki interpunkcyjne. Ze szczególnym natężeniem występują one w rozdziale pierwszym – nawet po kilka na stronie (!) oraz w części poświęconej interpretacji wyników badań własnych.



Obecność takich błędów w pracy, która stanowi końcowy etap wieloletniego procesu kształcenia, naprawdę dziwi; nie jest to bowiem praca kontrolna pisana w ograniczonym czasie, gdzie błędy można by tłumaczyć pośpiechem lub stresem. Edytorzy tekstu takie jak Microsoft Word, z którego Autorka zapewne korzystała, wykrywają błędy ortograficzne, stylistyczne i gramatyczne, zaznaczają je i przedstawiają sugestie poprawek. Nie wiem, dlaczego w tej pracy nie skorzystano z tej możliwości. Pojedyncze błędy byłyby oczywiste, ale to, że usterki językowe są aż tak liczne, obniża wiarygodność warsztatową rozprawy, szczególnie że niektóre jej fragmenty poświęcone są właśnie kompetencjom komunikacyjnym.

Druga, bardzo istotna kwestia redakcyjna, to nieprawidłowe zredagowanie przypisów oraz bibliografii. Zważając, iż Autorka ma już za sobą pisanie pracy licencjackiej i/lub magisterskiej, byłoby to także niezrozumiałe, jednak wyjaśnienie tej kwestii znalazłam na s. 119 recenzowanej rozprawy, gdzie ze szczerością, którą mimo wszystko warto docenić, deklaruje ona, w jaki sposób korzystała na potrzeby pracy z Chata GPT:

„Określenie Chata GPT terminem sztucznej inteligencji jest niefortunne, ponieważ to narzędzie wielokrotnie wprowadza użytkownika w błąd [...] Nauka opiera się na faktach, a tych nierzadko próżno szukać w rozmowie z tym botem. Warto jednak posiłkować się tego typu narzędziami polecając zadania typu projekt grafu czy redakcję przypisów i bibliografii”.

Przedstawiona rozprawa jest dobitnym przykładem tego, dlaczego, wbrew twierdzeniu Autorki, nie warto powierzać sztucznej inteligencji redakcji przypisów i bibliografii. Jedno i drugie w tym przypadku zredagowane jest niewłaściwie. W przypisach nagminnym błędem jest powtarzanie całego opisu bibliograficznego przy każdym cytowaniu danej publikacji zamiast „tamże” lub „ibidem”. Prowadzi to do sytuacji, w której np. w podrozdziale 2.1 znajduje się 10 przypisów z jednej i tej samej monografii jeden po drugim (s. 45-46) i dodatkowo każdy z nich występuje w pełnym zapisie.

W bibliografii również występują błędy – w sekcji „Artykuły” wiele zapisów jest niekompletnych lub błędnych. Brakuje często np. miejsca wydania, numerów stron w przypadku artykułów w czasopiśmie (np. Fedorowicz, A., *Jak wpływają na nas gigabajty danych, które pochłaniamy każdego dnia?*, 2025), adresów stron w źródłach internetowych, co uniemożliwia sprawdzenie wiarygodności cytowanych źródeł. Niekiedy strony podawane są błędnie, np. Bokszański, Z., *Teoria i socjologia kultury Antoniny Kłoskowskiej, Kultura i Społeczeństwo*, 3, 2006, s. 195–196 (w rzeczywistości: 191-200); Bomba, R., *Sztuka algorytmów. Algorytmy w sztuce, Kultura Współczesna* 1(104), 2019, s. 156 (w rzeczywistości:



154-158). W jednej z pozycji (Coundry, N...) pozostawiono nawet, zapewne przez nieuwagę, zapis fragmentu konwersacji z czatem GPT. Jeżeli Autorka zamierzałaby kiedyś opublikować pracę lub jej fragmenty, będzie ona wymagała gruntownego przeredagowania, ponieważ w obecnej postaci, mimo swojej wartości merytorycznej, nie nadaje się do druku.

Wnioski końcowe

Przedłożona rozprawa doktorska charakteryzuje się odpowiednim dla tego typu prac poziomem merytorycznym i stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Podejmuje temat istotny z punktu widzenia procesów zmian zachodzących we współczesnym społeczeństwie. W sposób twórczy nawiązuje do klasycznego badania socjologicznego, podejmując próbę określenia przemian uczestnictwa w kulturze pod wpływem współczesnych zmian technologicznych i komunikacyjnych.

Jednocześnie rozprawa ta nie jest wolna od ograniczeń, z których najpoważniejsze to istotne uchybienia redakcyjne oraz nie do końca przekonujące uzasadnienie tezy, że zbiorowość będąca przedmiotem badań stanowi rzeczywiście odpowiednik zbiorowości przebadanej w klasycznym dziele będącym punktem odniesienia analizy. Mimo tych zastrzeżeń uznaję, że praca zawiera samodzielny dorobek autorski, dowodzi kompetencji badawczych i mieści się w granicach wymagań stawianych pracom doktorskim.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Agaty Zielińskiej pt. „Nowe media a kompetencje komunikacyjne i uczestnictwo w kulturze młodzieży pracującej. Studium socjologiczne w perspektywie porównawczej” spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 187 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 roku (Dz.U. 2018, poz. 1668) i wnoszę o dopuszczenie Autorki do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Agnieszka Zduńska